

UOT-811.11-112

Səhifə: 141-146

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2025.2.141>

Nigar Daşdəmirova

f.f.d., baş müəllim

nigar1972@bk.ru

Mələhət Gərayzadə

f.f.d., dos.

qerayzademalahat1955@gmail.com

Nübar Şahməliyeva

Azərbaycan Tibb Universiteti

müəllim

shahmaliyevanubar@yahoo.com

EKSPLİSİT MƏLUMAT VƏ ONUN İŞLƏNMƏ DAİRƏSİ

XÜLASƏ

Sürətlə inkişaf edən informasiya cəmiyyəti və rəqəmsal texnologiyalar şəraitində təhsil yeni şəraitə uyğunlaşma zərurəti ilə üzləşir. Eksplisit məlumatlar müasir təhsil proseslərində əsas rol oynayır, sistemli öyrənmə və biliklərin ötürülməsi üçün zəmin yaradır. Bu işin yeniliyi onun hazırkı tendensiyaların və texnoloji yeniliklərin təhlilini, gələcək inkişaf perspektivlərinin qiymətləndirilməsini özündə əks etdirən sahələrdə eksplisit məlumatların öyrənilməsinə kompleks yanaşmasındadır.

Açar sözlər: eksplisit məlumat, dilçilik, təlim, səmərəlilik, aspekt

Giriş: Müasir texnologiyaların eksplisit məlumatlardan istifadəyə təsirinin və onun tədris proseslərinin təkmilləşdirilməsi potensialının təhlilinə xüsusi diqqət yetirilir. Eksplisit məlumat təhsil prosesinin əsas elementidir. Eksplisit açıq-aydın, çevrilmədən verilən linqvistik vahid və ya vahidlər sistemi tərəfindən birbaşa, açıq şəkildə ifadə olunan məlumatdır [7]. Tipik olaraq, eksplisit məlumat sözün və ya morfemin lüğət mənasında tutulur. Dar mənada açıq mənə komponentləri “açıq söz əmələ gətirən (morfema), (morfoloji) və ya sintaktik (leksiko-semantik) ifadə” formalaşdırılan komponentlər kimi başa düşülür [1]. “Eksplisit olan bir şey birbaşa bəyan edilir və mənaca aydındır. Eksplisit mənə məndən ən asan seçilir” [8; 10; 9]. V.Z.Demyankov nitqin eksplisitliyini bir-biri ilə əlaqəli komponentlər şəklində nəzərdən keçirir [4, s. 37]. H.A.Qolovanova qeyd edir ki, həmin mülahizələr açıq hesab olunur, onların mənbəyi nitqdə ifadə olunan linqvistik və ya paralinqvistik vasitələrdir [3]. K.A.Dolininə görə, mətnin açıq məzmunu ondan ibarətdir ki, “bu ifadənin tərtib olunduğu linqvistik işarələrin məcmusu ilə birbaşa ifadə olunur” [5, s. 6]. O, effektiv öyrənmə və tələbə inkişafını təşviq edən biliyə aydınlıq və əlçatanlığı təmin edir. Tərbiyə və təlim kontekstində eksplisit informasiyanın mənasının əsas aspektləri aşağıdakılardır:

1. Sistemli təlim üçün əsaslar. Eksplisit məlumat öyrənmə üçün strukturlaşdırılmış əsas təmin edir. Söyləmin birbaşa mənası eksplisit formalaşdırılmış fikirdən: leksik və qrammatik vasitələrdən istifadə etməklə ifadə edilən nitq aktının implisit mənası, bir tərəfdən, onun eksplisit şəkildə ifadə olunan məzmunundan, digər tərəfdən, haqqında biliklərin müvafiq fraqmentindən irəli gəlir [6]. Kurikulumlar, proqramlar, dərsləklər və dərslər vəsaitləri tələbələrin öyrənə və tətbiq edə biləcəyi aydın şəkildə ifadə edilmiş faktları, konsepsiyaları və texnikaları təmin edir. Bu materialın sistemli mənimsənilməsinə, təlimin standartlaşdırılmasına kömək edir. Şagirdlər materialı məntiqi ardıcılıqla öyrənə bilər, bu da məlumatı başa düşməyi və yadda saxlamağı asanlaşdırır. Deməli ki, birbaşa mənə eksplisit ifadə edilmiş fikirdən formalaşır [2]. Eksplisit

məlumat müəllimlərə təhsil proqramlarının standartlarına və tələblərinə əməl etməyə imkan verir, təlimin vahid keyfiyyətini təmin edir.

2. Biliklərin ötürülməsini asanlaşdırılması. Müəllimlər dərsləri hazırlamaq və keçirmək üçün açıq məlumatlardan istifadə edirlər. Mühazirələr, təqdimatlar, tədqiqat tapşırıqları və imtahanlar aydın şəkildə təqdim edilmiş məlumatlara və konsepsiyalara əsaslanır. Bu effektiv ünsiyyətə, tədris prosesinin unifikasiyasına kömək edir. Müəllimlər anlaşılmazlıq ehtimalını minimuma endirməklə, şagirdlərə bilikləri dəqiq və aydın şəkildə çatdırmağa bilirlər. Eksplisit informasiya müəllimlərə vahid standartlara və tədris metodlarına riayət etməyə imkan verir, tələbələr arasında biliklərin bərabər paylanması təmin edir.

3. Öz-özünə öyrənməyin dəstəklənməsi. İnternetin və rəqəmsal texnologiyaların inkişafı ilə öz-özünə təhsil almağa kömək edən açıq məlumatlar daha əlçatan oldu. Onlayn kurslar, təlim resursları və rəqəmsal kitabxanalar tələbələrə müstəqil olaraq yeni mövzuları araşdırmaq və biliklərini dərinləşdirmək imkanı verir. Bu təhsilə çıxışı artırır, özünütəhsil bacarıqlarını inkişaf etdirir. Tələbələr istənilən vaxt dünyanın istənilən yerindən təlim materiallarına daxil ola bilirlər. Məlumatı müstəqil axtarmaq və öyrənmək bacarığı şəxsi və peşəkar inkişaf üçün mühüm bacarıqdır.

4. Tədqiqat dəstəyi. Elmi nəşrlər, verilənlər bazaları və digər resurslar tədqiqat aparmaq üçün lazım olan açıq məlumatları ehtiva edir. Tədqiqatçılar bu məlumatları təhlil etmək, fərziyyələr yaratmaq və yeni nəzəriyyələr hazırlamaq üçün istifadə edirlər. Bu elmi tərəqqini təşviq edir, tədqiqatın keyfiyyətini artırır. Mütəxəssislər tərəfindən nəzərdən keçirilən məlumatlara çıxış tədqiqatçılara əvvəlki nailiyyətlər və kəşflər üzərində qurulmağa imkan verir. Eksplisit informasiya elmi məlumatların dəqiqliyini və etibarlılığını təmin edir, bu da tədqiqat nəticələrinin etibarlılığını artırır.

5. Tənqidi düşünmə və analitik bacarıqları dəstəklənməsi. Tədris prosesində açıq məlumatlardan istifadə şagirdlərdə tənqidi təfəkkürün və analitik bacarıqların inkişafına kömək edir. Aydın strukturlaşdırılmış məlumatlarla işləmək məlumatları təhlil etməyi və şərh etməyi, məntiqi təfəkkürün inkişafını öyrədir. Şagirdlər məlumatı tənqidi qiymətləndirməyi, əsas məqamları müəyyən etməyi və əsaslandırılmış nəticələr çıxarmağı öyrənirlər. Aydın ifadə edilmiş faktlar və anlayışlarla işləmək məntiqi və sistemli təfəkkürün inkişafına kömək edir.

6. Biliklərin praktikada tətbiqi. Eksplisit məlumat tələbələrə əldə etdikləri bilikləri praktikada tətbiq etməyə kömək edir. Praktik tapşırıqlar, laboratoriya işləri və layihələr aydın təlimat və texnikaya əsaslanır. Bu praktiki bacarıqları gücləndirir, özünə inamı artırır. Şagirdlər nəzəri bilikləri real həyat vəziyyətlərində tətbiq etməyi öyrənirlər. Eksplisit məlumatı anlamaq və düzgün istifadə etmək bilik və bacarıqların inamlı tətbiqinə kömək edir.

Təhsildə eksplisit məlumatlardan istifadənin ənənəvi üsulları təlim və tədris prosesində mühüm rol oynayır. Rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafına baxmayaraq, bu üsulların bir çoxu aktual olaraq qalır və geniş istifadə olunur. Eksplisit məlumatdan istifadə edən əsas ənənəvi üsulları aşağıdakılardır:

1. Dərslilər və çap məhsulları təhsildə ən çox yayılmış açıq məlumat mənbələrindən biridir. Onlar öyrənməyə strukturlaşdırılmış və sistemli yanaşma təmin edirlər. Dərslilər nəzəri məlumat, nümunələr, tapşırıqlar və tapşırıqlar daxil olmaqla, mövzular üzrə əsas məlumatları ehtiva edir. Onlar tələbələr və müəllimlər üçün əsas bələdçi kimi xidmət edir. Kataloqlar və ensiklopediyalar xüsusi mövzular və məsələlər üzrə daha ətraflı və ixtisaslaşmış məlumat təqdim edir. Məqalələr və monoqrafiyalar, elmi jurnallarda və kitablarda nəşrlər tədqiqat və təhlillərin nəticələrini verməklə müəyyən sahələr üzrə bilikləri dərinləşdirməyə imkan verir.

2. Mühazirələr və sinif fəaliyyəti ənənəvi təhsil prosesinin əsas elementləridir, burada açıq məlumatlar müəllimdən birbaşa tələbələrə ötürülür. Mühazirələrdə müəllimlər materialı şifahi şəkildə təqdim edir, əsas anlayışları, nəzəriyyələri və faktları izah edir. Mühazirələr əsas məqamları vizuallaşdıran və məlumatı daha yaxşı başa düşməyə kömək edən təqdimatlarla müşayiət oluna bilər. Seminar və praktik məşğələlər zamanı tələbələr açıq məlumatlarla işləyir və onları praktikada tətbiq edirlər. Bu, nəzəri bilikləri möhkəmləndirməyə və onların tətbiqi bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək edir.

3. Tədris tapşırıqları və testləri tələbələrə öyrənmə prosesi zamanı alınan açıq məlumatı mənimsəməyə və sınaqdan keçirməyə kömək edir. Öyrənilmiş materialı möhkəmləndirməyə yönəlmiş ev tapşırıqları daxildir. Onlar tələbələrdən dərsliklər və digər məlumat mənbələri ilə müstəqil işləməyi tələb edir. Testlər və imtahanlar eksplisit məlumatın mənimsənilmə səviyyəsini qiymətləndirir. Onlara testlər, esselər, problemlər və tələbələrin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsinin digər formaları daxildir.

4. Laboratoriya işləri və təcrübələr xüsusilə elm və mühəndislik fənləri üzrə tədris prosesinin mühüm tərkib hissəsidir. Onlar tələbələrə nəzəri məlumatları praktikada tətbiq etməyə və eksperimental tədqiqatlar vasitəsilə yeni biliklər əldə etməyə imkan verir. Tələbələr tədris materiallarında təqdim olunan təlimat və üsullara əməl edərək laboratoriyalarda praktiki tapşırıqları yerinə yetirirlər. Nəzəriyyə və fərziyyələri yoxlamaq üçün təcrübələr aparılır, bu da tələbələrə kursda öyrədilmiş prinsipləri və qanunları daha yaxşı başa düşməyə kömək edir.

5. Kitabxanalar və informasiya mərkəzləri eksplisit informasiyaya çıxışın təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Onlar tələbələrə və müəllimlərə kitab, jurnal və digər çap materiallarının geniş kolleksiyasına çıxış imkanı verir. Kitabxanalar tədris və elmi ədəbiyyata, eləcə də tədris və tədqiqat tapşırıqlarını yerinə yetirmək üçün lazım olan istinad materiallarına çıxışı təmin edir. İnformasiya Mərkəzləri təhsil prosesini və elmi tədqiqatları dəstəkləyən elektron resurslara, verilənlər bazalarına və digər məlumat mənbələrinə çıxışa dəstək olur.

Bu məqalənin məqsədi təhsil və öyrənmə kontekstində eksplisit məlumatın aktuallığını araşdırmaq və onun cari tətbiqlərini, faydalarını, çətinliklərini və perspektivlərini nəzərdən keçirməkdir. Eksplisit məlumatdan istifadənin ənənəvi üsulları təhsil prosesinin vacib hissəsi olaraq qalır. Dərsliklər, mühazirələr, laboratoriyalar və kitabxanalar tədrisə strukturlaşdırılmış və sistemli yanaşmanı təmin etməkdə, tələbələri zəruri bilik və bacarıqlarla təchiz etməkdə davam edir. Rəqəmsal texnologiyaların inkişafına baxmayaraq, bu üsullar öz aktuallığını saxlayır və təhsildə əsas rol oynamağa davam edir.

Eksplisit məlumat təhsil prosesində mərkəzi rol oynayır, öyrənmə, tədqiqat və peşəkar inkişaf üçün zəmin yaradır. Onun təhsildəki əhəmiyyətini bir neçə əsas aspektlə izah etmək olar: a) Öyrənmənin əsasları. Tədris materialları, mühazirələr və dərsliklər kurikulumun əsasını təşkil edən və tələbələrə müxtəlif fənlər üzrə biliklər əldə etməyə imkan verən açıq məlumatlardan ibarətdir; b) Öz-özünə təhsilə dəstək. İnternetin və rəqəmsal texnologiyaların inkişafı ilə insanlara müstəqil şəkildə yeni mövzuları öyrənməyə və bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan verən açıq məlumatlar daha əlçatan olmuşdur; c) Biliklərin ötürülməsini asanlaşdırmaq. Müəllimlər dərsləri hazırlamaq və öyrətmək, mürəkkəb anlayışları izah etmək və tələbələrin biliyini yoxlamaq üçün açıq məlumatlardan istifadə edirlər; c) Tədqiqata dəstək. Elmi nəşrlər, verilənlər bazaları və digər resurslar tədqiqatçılara tədqiqat aparmaq və yeni biliklər yaratmaq üçün lazım olan məlumatları verir. Eksplisit məlumat təhsil prosesinin tərkib hissəsi olmaqla, bilik, bacarıq və bacarıqların inkişafına töhfə verir. Tədris prosesində açıq məlumat əsas rol oynasa da, onun mənfi cəhətləri və məhdudluqları var. Bu çatışmazlıqların başa düşülməsi daha effektiv və balanslaşdırılmış təhsil strategiyalarının hazırlanması üçün vacibdir.

1. Məhdudluq və birtərəflilik. Eksplisit məlumat çox vaxt ümumi məlumatdır və bu, mürəkkəb anlayışların səthi başa düşülməsinə səbəb ola bilər. O, müxtəlif perspektivləri və kontekstləri nəzərə almaya bilər ki, bu da tələbələrin tənqidi düşüncə və analitik bacarıqlarını məhdudlaşdırır.

2. Passiv öyrənmə. Mühazirələr və dərsliklər kimi eksplisit məlumatın çatdırılmasının ənənəvi üsulları passiv öyrənməni təşviq edə bilər, bu da tələbə cəlbini və motivasiyasını azaldır. Eksplisit məlumat tez-tez birtərəfli formatda təqdim olunur, aktiv qarşılıqlı əlaqə və müzakirə imkanlarını məhdudlaşdırır.

3. Yaradıcılığın və müstəqil düşüncənin məhdudlaşdırılması. Hazır eksplisit məlumatın öyrənilməsi şablon təfəkkürün formalaşmasına kömək edə bilər və tələbələrdə yaradıcılıq və müstəqilliyin inkişafına mane ola bilər. Ənənəvi metodlar çox vaxt problemləri həll etmək və yeni həll yolları tapmaqdan əlavə, faktları və nəzəriyyələri mənimsəməyə diqqət yetirir.

4. Yenilənmə qabiliyyəti və aktuallıq. Çap materiallarında və dərsliklərdə açıq-saçıq məlumatlar tez köhnələ bilər və bu, aidiyyəti olmayan məlumatların və nəzəriyyələrin istifadəsinə gətirib çıxarır.

5. Müxtəlif tipli tələbələr üçün qavrayışın çətinliyi. Eksplisit məlumat tez-tez mətn və ya şifahi formatda təqdim olunur ki, bu da vizual və ya kinestetik kimi müxtəlif öyrənmə üsullarına malik tələbələr üçün əlverişsiz ola bilər.

Nəticə: Eksplisit məlumat təhsil prosesinin əsas elementi olaraq, biliklərin aydınlığını və əlçatanlığını təmin edir, tələbələrdə tənqidi təfəkkür və analitik bacarıqların inkişafına kömək edir. Süni intellekt və adaptiv təlim sistemləri kimi müasir texnologiyalar açıq məlumatdan istifadə üçün yeni üföqlər açır, onu daha fərdi və interaktiv edir. Bununla belə, üstünlüklərlə yanaşı, təhsildə açıq məlumatların istifadəsi təhlükəsizlik məsələləri, məlumatların keyfiyyəti və etik məsələlər də daxil olmaqla bir sıra problemlərlə üzləşir.

Gələcəkdə aydın informasiya təhsildə getdikcə daha mühüm rol oynayacaq, qabaqcıl texnologiya və texnikaların təlim prosesinə inteqrasiyasını asanlaşdıracaqdır. Virtual və əlavə reallıq, blokçeyn və bulud texnologiyalarının inkişafı təhsil materiallarının yaradılması və yayılması, öyrənmənin əlçatanlığının və keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün yeni imkanlar açacaq.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика. М.: Высшая школа, 1990.
2. Воробьева О.И. Имплицитность и эксплицитность высказывания. Научные труды КубГТУ, №5, 2015 - <https://ntk.kubstu.ru/data/mc/0012/0438.pdf>
3. Голованова Д.А. Об импликациях, эксплицитности и имплицитности в лингвопрагматическом аспекте // Электронный научный журнал. 2016. № 6 (9). С. 144–149. DOI: <http://doi.org/10.18534/enj.2016.06.144>. URL: <http://co2b.ru/docs/enj.2016.06.pdf>
4. Демьянков В.З. О техниках понимания имплицитности речи // Семантико-дискурсивные исследования языка: Эксплицитность / имплицитность выражения смыслов: материалы междунар. науч. конф. 15–17 сентября 2005 г. Калининград: Издательство Российского государственного университета им. Иммануила Канта, 2006. С. 34–52. URL: <http://www.infolex.ru/Texniki.htm>
5. Долинин К.А. Интерпретация текста: французский язык. М.: КомКнига, 2005. 304 с. URL: <http://philologos.narod.ru/dolinin/hermen.htm>
6. Конишева Л.В. Эксплицитность/имплицитность предложения (на материале англоязычных текстов): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. - Энгельс, 2015. - С. 7.
7. Куликова В.А. Имплицитная и эксплицитная оценочность новообразований в заголовках интернет-медиа. - <https://publications.hse.ru/pubs/share/direct/403320036.pdf>
8. <https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/zfnbn9q/revision/1>
9. <https://catlintucker.com/2014/08/common-core-explicit-vs-implicit-information/>
10. <https://study.com/academy/lesson/explicit-meaning-definition-explanation-practice.html>

*Низяр Дашдамирова,
Малахат Герайзаде,
Нубар Шахмалиева*

Эксплицитная информация и сфера ее применения

Резюме

В условиях стремительно развивающегося информационного общества и цифровых технологий образование сталкивается с необходимостью адаптации к новым условиям. Эксплицитная информация играет ключевую роль в современных образовательных процессах, создавая основу для систематического обучения и передачи знаний. Новизна данной работы заключается в ее комплексном подходе к изучению эксплицитной информации в сферах, которые включает в себя анализ современных тенденций и технологических инноваций, а также оценку перспектив дальнейшего развития.

Ключевые слова: *эксплицитная информация, языкознание, обучение, эффективность, аспект*

*Nigar Dasdemirova,
Məlahət Gereyzadə,
Nubar Sahmeliyeva*

Explicit information and its scope of application

Summary

In the rapidly developing information society and digital technologies, education faces the need to adapt to new conditions. Explicit information plays a key role in modern educational processes, creating the basis for systematic learning and knowledge transfer. The novelty of this work lies in its comprehensive approach to the study of explicit information in the spheres, which includes the analysis of current trends and technological innovations, as well as the assessment of future development prospects.

Keywords: *explicit information, linguistics, training, efficiency, aspect.*

Çapa tövsiyə edən: *Azərbaycan Tibb Universiteti*

Rəyçilər: *dosent Y.Süleymanov
dosent N.Rzayeva*